

УДК 780.614.131

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-3-9>

Володимир САЛІЙ,

orcid.org/0000-0002-3522-3787

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *mega.vvllaadd@ukr.net*

Наталія СТОРОНСЬКА,

orcid.org/0000-0002-6793-5199

кандидат мистецтвознавства, провідний концертмейстер,

доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *nataliastoronska@gmail.com*

Андрій ДУШНИЙ,

orcid.org/0000-0002-5010-9691

кандидат педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *assotobile@ukr.net*

ІСТОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЇ ГІТАРИ ЯК САМОСТІЙНОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ РОДИНИ ЛЮТНЕВИХ

У статті розглянуто історію походження та еволюції гітари як самостійного музичного інструмента родини лютневих. Протягом більш ніж сімсотрічної історії гітарного мистецтва в Іспанії воно зазнавало численних змін. Еволюція його інноваційних змін та перетворень проявлялась у зміні конструкцій гітари, збагаченні її тембрових ресурсів, зростанні гітарного жанрового представництва в репертуарі, розширенні гітарних виконавських можливостей, залученні до гітарної творчості професійних композиторів, диференціації між прикладним та академічним характером виконання на гітарі.

У загальних рисах в конструкції гітари спостерігалися зміни у кількості хорів (струн), методах їх настроювання, довжині мензури, об'ємі корпусу, кількості ладів. Згідно із зазначеними параметрами інструмент набув свого сучасного вигляду в другій половині XIX століття. Одночасно була винайдена найкраща за своїми акустичними якостями система пружин верхньої деки, яка стала характерною рисою іспанської класичної гітари.

Збагачення тембрових ресурсів гітари пов'язано як з перманентною еволюцією її конструкції, так і з аналогічними процесами у розвитку виконавської техніки. Вирішальними факторами конструкції стали застосування віялоподібної системи пружин верхньої деки та видозміна основи струн (від жильних до шовково-металевих та нейлонових). Еволюція сфери тембрових ресурсів гітари за рахунок розвитку виконавської техніки привела до розробки двох її базових видів: *punteado* і *rasgueado*, які в подальшому збагатилися спеціальними прийомами (*arroyando*, *tremolo*, *campanellas*, *tambourine*, *pizzicato*, *flageolet*, *pulgar*). У XIX столітті вкоренився прийом варіювання тембру за рахунок зміни місця розташування правої руки на струнах, кута атаки при звуковидобуванні та ступені участі в ньому нігтя. Шляхом пошуку різноманітних тембрових рішень склалася загальна для сучасної музики тенденція трактування тембру як одного з головних засобів музичної виразності, і, ймовірно, саме у ньому полягає причина безперервної популярності гітари.

Ключові слова: походження гітари, еволюція гітари, будова гітари, музичні інструменти родини лютневих, дека, гриф, обичайка, лад, струна.

Volodymyr SALII,

orcid.org/0000-0002-3522-3787

Ph.D. in Education,

Associate Professor at the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) mega.vvllaadd@ukr.net

Nataliia STORONSKA,

orcid.org/0000-0002-6793-5199

Ph.D. in Art, Leading concertmaster,

Associate Professor at the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) nataliastoronska@gmail.com

Andriy DUSHNIY,

orcid.org/0000-0002-5010-9691

Ph.D. in Education, Professor,

Head of the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) accomobile@ukr.net

HISTORY OF ORIGIN AND EVOLUTION OF THE GUITAR AS AN INDEPENDENT MUSICAL INSTRUMENT OF THE LUTE FAMILY

The article examines the history of the origin and evolution of the guitar as an independent musical instrument of the Lute Family. During the more than seven-hundred-year history of guitar art in Spain, it has undergone numerous changes. The evolution of its innovative changes and transformations was manifested in the change of guitar constructions, the enrichment of its timbre resources, the growth of guitar genre representation in the repertoire, the expansion of guitar performance possibilities, the involvement of professional composers in the guitar work, the differentiation between the applied and academic nature of guitar performance.

In general terms, changes in the number of strings, tuning methods, scale length, body volume, and number of frets were observed in the design of the guitar. According to the specified parameters, the instrument acquired its modern appearance in the second half of the 19th century. At the same time, the best acoustic spring system of the top deck was invented, which became a characteristic feature of the Spanish classical guitar.

The enrichment of the timbre resources of the guitar is connected both with the permanent evolution of its design and with similar processes in the development of performing techniques. The decisive factors of the design were the use of a fan-shaped system of springs of the upper deck and the modification of the base of the strings (from core to silk-metal and nylon). The evolution of the field of timbre resources of the guitar due to the development of performing techniques led to the development of its two basic types: *punteado* and *rasgueado*, which were later enriched with special techniques (*apoyando*, *tremolo*, *campanellas*, *tambourine*, *pizzicato*, *flageolet*, *pulgar*). In the 19th century, the technique of varying timbre by changing the location of the right hand on the strings, the angle of attack during sound production and the degree of participation of the nail in it took root. By searching for various tonal solutions, a general tendency for modern music to treat timbre as one of the main means of musical expressiveness has developed, and it is probably the reason for the continued popularity of the guitar.

Key words: the origin of the guitar, the evolution of the guitar, the structure of the guitar, musical instruments of the lute family, soundboard, fingerboard, custom, fret, string.

Постановка проблеми. Починаючи з ХХ століття гітара стала одним із найпопулярніших інструментів у світовій музичній культурі. Вона широко представлена в музиці різних стилів і жанрів: від фольклору, естради та джазу до академічної творчості. На сьогоднішній день існує велика кількість різновидів гітар за своєю будовою, кількістю струн, способом їх настроювання та дизайном. Класична гітара як один з багатьох різновидів гітар, що має не тільки свою форму і конструкцію, але й багатий репертуар, набула сві-

тового поширення. У зв'язку з цим своєчасним і необхідним є вивчення походження цього інструменту.

Ступінь вивченості історії походження гітари у різні епохи нерівнозначний, що пов'язано з природними причинами. Наприклад, одні з перших вербальних описів гітари відносяться до ХІІІ століття, а перші їх збережені екземпляри та оригінальний репертуар – до ХVІ. Досить часто дефіцит літературних і автентичних джерел змушує покладатися на іконографічні матеріали, але

на сьогоднішній день за рахунок зростання числа доступних джерел опис історії гітари отримав можливість стати більш детальним і конкретним.

Аналіз досліджень. У процесі зростання популярності гітарного мистецтва збільшувався інтерес до історії гітари. У першій половині ХХ століття почали з'являтися невеликі науково-популярні статті, які торкалися тематики гітарного мистецтва, а починаючи з середини ХХ століття – більш ґрунтовні та глибокі дослідницькі роботи, які торкалися різних аспектів гітарного мистецтва – В. Вільгельміні «Шестиструнна гітара» (Вільгельміні, 1978), В. Флуд «Нові факти про Джона Доуленда» (Flood, 1906), У. Ольсхаузен «Сольна пісня у супроводі лютні в Англії близько 1600 року» (Olshausen, 1977), Д. Пінто «Сльози Доуленда: аспекти *Lachrimae*» (Pinto, 1997). Наприкінці ХХ століття із зростанням інтересу суспільства до історії гітари з'явився ряд науково-дослідницьких праць, авторами яких, в основному, були західноєвропейські науковці. Більшість виданих ними праць мали музикознавчий напрям, а деякі були присвячені комплексному вивченню історії гітари в країнах Європи – Дж. Тайлер і П. Спарк «Гітара і її музика» (Tyler, Sparks, 2007), Х. Тернбул «Гітара від ренесансу до наших днів» (Turnbull, 1974), Г. Уейд «Традиції класичної гітари» (Wade, 1980) та ін.

Мета статті – визначити ключові етапи походження та розвитку гітари.

Виклад основного матеріалу. За органологічними ознаками гітара – це музичний інструмент з родини лютневих. Існує версія про те, що етимологія слова «гітара» санскритського походження: від слова «кутур» в значенні «чотириструнний» (Фолк-гітара).

Незважаючи на це, Ю. Юцевич у виданому ним «Словнику-довіднику» дає таке визначення музичному інструменту: «Гітара (від грець. *kithara* – кіфара) – струнний щипковий інструмент з дерев'яним восьмиподібним корпусом, резонаторним отвором, шийкою з грифом та 19–24-ма металевими ладами. Різновидами гітари є: семиструнна російська гітара; іспанська шестиструнна; гавайська гітара; електрогітара; джаз-гітара та ін.» (Юцевич, 2003).

У загальноприйнятій системі класифікації інструментів Е. М. Хорнбостеля та К. Закса гітара відноситься до щипкових хордофонів сімейства лютневих. Подібні інструменти були відомі в первісних культурах і в ранніх цивілізаціях: шумерській, вавілонській, єгипетській, китайській, індійській. На ранніх етапах встановити ступінь спорідненості інструментів проблематично, так як для цього немає

чітких критеріїв, а також достатньої матеріальної бази. На думку французької дослідниці Х. Чарнассе вирішальний момент для появи інструмента – попередника гітари, пов'язаний з появою трьох складових частин його корпусу: нижньої деки, верхньої деки і обичайок. Такі видозміни сталися у Китаї в III або IV ст. н. е. з появою юаня (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999).

Рис. 1. Юань (сучасна копія стародавнього китайського музичного інструменту)

Автор влучно вказує на характерну рису в схожості конструкцій юаня і гітари, проте не стверджує факту китайського походження останньої, ймовірно у зв'язку з відмінностями у формі корпусу інструментів (кола і цифри «8» відповідно).

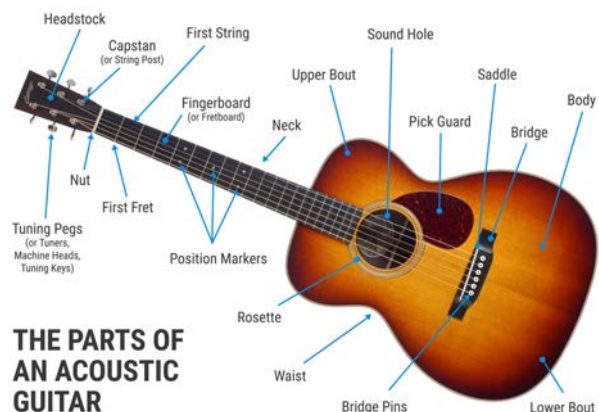

Рис. 2. Будова класичної гітари

Інший дослідник, Михайло Каша, в якості основних ознак гітари називає наявність грифа з ладами, плоских дерев'яних передньої і задньої дек, а також обичайок, увігнутих всередину. Дивно, але схожий інструмент присутній в історії Стародавнього світу. Як приклад М. Каша приводить зображення музиканта, вирізане на камені міських воріт в Аладжа Нйуйк (територія сучасної Туреччини), яке датується XIV століттям до н. е. Корпус інструменту на цьому зображенні дійсно має увігнуті краї, що натякають на майбутні контури «8», а на грифі видно наявність ладів. Цілковито ймовірно, є і обичайки, проте відносно плоскої задньої деки неможливо стверджувати напевно,

так як ця деталь недоступна для розгляду (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999).

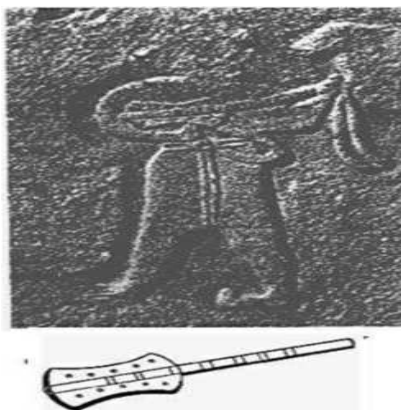

Рис. 3. «Хетський гітарист» XIV ст. до н.е.

Неоднозначним виглядає походження самої назви – гітара. Однією з популярних версій є гіпотеза її походження від назви античного інструменту «кіфара» (грець. *кшада*, лат. *шшага*). Однак, незважаючи на очевидну фонетичну схожість, гітара і кіфара істотно різні. Вивчені джерела, зокрема грецький вазопис та мармурові статуї, показують, що кіфара не лише має відмінну від гітари форму корпусу, але навіть не має грифа (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999).

Рис. 4. Аполлон кіфаред (так назвав Муза Барберіні)

Даний факт означає, що ми зобов'язані класифікувати кіфару як арфовий інструмент, але ніяк не лютневий, до яких належить гітара.

Серед давньогрецьких інструментів за будовою до гітари набагато ближче пандура (грець. *жаудора*, рим. *ракита*), яка має гриф і подібну техніку гри. Пандура (*randoura*), як і арфа, інструмент східного походження, і в Грецію проник з Малої Азії. Саме

слово також не грецьке: «пандур» з шумерської «маленький лук» (на арабській досі аналогічний інструмент називається тамбур або тунбур). Однак, на відміну від арфи, яка зберегла в своїх стародавніх формах зовнішню схожість з луком, пандура більше нагадує лютню або мандоліну: корпус у вигляді витягнутої або правильної півсфери і довга шийка, на яку натягнуті струни. На таких інструментах грали і в Шумері, і в Єгипті, а з V ст. до н. е. – також в Атиці. Але більшість збережених зображень відносяться до 330–320 років, до елліністичної та римської епох. На них на пандурі грають в основному жінки – мабуть, тому, що звук в інструмента був досить слабкий.

Рис. 5. Дівчина з маленькою пандурою (статуетка з Танагри)

З назвами інструментів повної ясності немає, оскільки зображень збереглося набагато менше, ніж згадок в різних текстах, де практично будь-який струнний інструмент міг іменуватися «пектид», а різницю між пандурою і самбукою ніхто пояснювати не намагався. Втім, винахід самбуки (*sambyke*) належить Івіку із Сікіона, і виглядала вона скоріше як витягнута в довжину арфа, а не як лютня.

Рис. 6. Дівчина з самбукою

Самбука була відомою у VII–VI ст. до н. е. за часів правління Навуходоносора у Вавілонії. Музичний інструмент мав чотири струни, випуклий корпус і гриф з ладами, який, згодом, запозичили стародавні греки та римляни. Перекочовуючи з Азії до Європи,

самбук змінював свою назву на *пектіс*, *магадіс*, і врешті почав називатися *кіфарою*.

Рис. 7. Пектіс або магадіс

У епіграфіки Малої Азії ситуація з пандурою дещо інша: збереглося кілька епітафій знаменитим виконавцям на цьому інструменті – чоловікам, які, ймовірно, були професійними музикантами і кимось на зразок концертуючих артистів.

«Українська бандура, як музичний інструмент з родини арф, гусель та псалтиріонів етимологічно також пов'язана з пандурою, хоча зовні вони не мають майже нічого спільного – кількість струн на бандурі досягала до 30, а музикант, граючи на бандурі, не натискав струни на грифі, а, на кшталт арфи, видобував звук певної струни за допомогою щипка пальців (лівої руки і т. п.) у потрібний момент. Не дивлячись на те, що у XVIII і XIX ст. усі бандури використовували техніку натискання струн до грифа, бандури XVIII століття були більш схожі на німецькі пів-лютні, ніж на сучасні інструменти» (Бандура).

Рис. 8. Старовинна бандура (Музей культурної спадщини)

Також сином давньої пандури вважають грузинський інструмент *пандурі*, який залишився триструнним.

Рис. 9. Пандурі (грузинський музичний інструмент)

В епоху середньовіччя у різних країнах Європи існувало багато подібних на гітару інструментів. Х. Чарнассе посилається на такі документи, як Утрехтський (820–830 н. е.) та Штутгартський (830–860 н. е.) псалтирі, а також Бамбергський та Каролінгський псалтирі, які відносяться також до IX ст. Мініатюра Каролінгського псалтиря показує, що виконавець видобуває звук з інструменту за допомогою плектра, тримаючи інструмент на ліктьовому суглобі правої руки та притискаючи його до плеча (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999).

Рис. 10. Каролінгський псалтир IX ст.

Музикант, який зображений на бамбергському псалтирі, також видобуває звук з інструменту за допомогою плектра, але він зображений сидячим із дещо висунутою вперед правою ногою, на якій утримується інструмент майже у вертикальному положенні.

Рис. 11. Бамбергський псалтир IX ст.

На ілюстрації манускрипту під назвою «Тлумачення Апокаліпсису» астурійського ченця Беатуса Льєбана зображені музиканти, які грають на інструментах з шийкою грифа і овальним корпусом.

Рис. 12. Ілюстрація до копії «Тлумачення Апокаліпсису» астурійського ченця Беатуса Льєбана IX ст.

Деталі звуковидобування тут недоступні для розгляду, проте помітно, що всі виконавці тримають інструменти по діагоналі до себе і защіплюють або вдаряють по струнах за допомогою однієї руки, в той час як інша рука контролює гриф. Такий підхід є основою сучасної техніки гри на гітарі.

Починаючи з XIII століття, назва музичного інструменту гітара зустрічається в літературі багатьох країн: *guitarra* – в Іспанії, *chitarra* – в Італії, *guitare* – у Франції, *guitar* – в Англії. Однак Х. Чарнассе, посилаючись на К. Омо, стверджує, що схожу назву вживали єгиптяни в IX ст. н. е. Тут доречно провести паралель між Іспанією та Єгиптом, так як ці обидві держави були в той час частиною Арабського Халіфату і між ними був налагоджений тісний контакт (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999).

Говорити про гітару в Іспанії дають право літературні джерела. Сучасні фінські дослідники і гітаристи Х. Аннуло та Х. Метлік доводять наявність таких починаючи з XIII ст. (Annala, 2007: 6). Ті ж часові рамки пропонує Х. Чарнассе (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999: 11). Однак в якості літературного прикладу всі вони посилаються на одне й теж джерело – «Книгу благої любові» іспанського поета і священика Хуана Руїса, написану не раніше 1330-х років. В одному

із розділів цієї збірки віршів дається опис музичних інструментів, присутніх на святі. У ній ми знаходимо яскравий опис лютні та одразу двох видів гітар: *латинської* і *мавританської* (Ruiz, 1997). Х. Аннуло та Х. Метлік описують мавританську гітару як інструмент з опуклою задньою декою і резонаторними отворами на передній, а латинську гітару – як інструмент з грифом, ладами, чотирма струнами і увігнутими обичайками (Annala & Matlik, 2007).

Дещо інший та більш детальний опис пропонує Х. Чарнассе: «Мавританська гітара має овальну форму .., задня дека випукла, металеві струни прикріплені біля основи корпусу, грають на ній переважно плектром. ... їх (мавританських гітар) широкий корпус має кілька декоративних резонаторних отворів. Струни, які кріпляться за допомогою напівкруглого струнотримача або невеликих кнопок, проходять через підставку і намотуються на кілки, вставлені в об'ємну кілкову коробку» (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999: 11).

«Латинська гітара ... овальна в нижній частині, що звужується в сторону грифу, має плоску нижню дека. Жильні струни, зазвичай, защіплюються пальцями. ... вже сформувалися плоский корпус, трохи витягнутий у «талії»; резонаторний отвір, розташований посередині; шийка з грифом, оснащеним поріжками» (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999: 12). У власних описах Х. Чарнассе опирається не лише на манускрипти Беатуса Льєбана, але й на ілюстрації «Кантиги Святої Марії», виданої королем Іспанії Альфонсо X в 1252 році. В останньому джерелі неважко відшукати приклади, що збігаються з описом Н. Charnassé латинської і мавританської гітар (ApeI, 2010).

Рис. 13.: 1 – ілюстрація зі зб. «Кантиги Святої Марії» (латинська гітара зліва). 2 – ілюстрація зі зб. «Кантиги Святої Марії» (мавританські гітари)

Порівнявши форму і будову латинської та мавританської гітар, можна зробити висновок, що латинська гітара за своїми характеристиками стоїть набагато ближче до сучасної, ніж мавританська, так як збігається з нею по ряду ключових ознак:

корпусу в формі «8», наявністю обичайок, плоскою задньою декою, пропорціями грифа по відношенню до корпусу, наявністю ладів і круглого резонаторного отвору посередині корпусу. Крім того, якщо взяти до уваги пальцеве звуковидобування і наявність жильних струн, про які говорить Х. Чарнассе, то в латинській гітарі, без сумніву, чітко видно праобраз сучасної класичної гітари.

На жаль, жодне джерело не дає детального уявлення про техніку гри на перших видах гітар. Можна констатувати, що традиційним стає горизонтальне положення інструменту. Логічно припустити, що становлення гітари пов'язане з початком диференціації між фрикційними (відповідно до загальноприйнятої класифікації інструментів Е. М. Хорнбостеля та К. Закса струнні інструменти діляться за способом звуковидобування на щипкові (звук відтворюється ударом або щипком) і фрикційні (звук відтворюється за допомогою тертя)) і щипковими струнними та їх відокремленням один від одного. У той же час на сторінках «Кантиги» присутній інший інструмент – віуела, на якій грають не тільки смичком *da arco*, але і пальцями *da TAPO*.

Рис. 14. Ілюстрація віуели зі зб. «Кантиги Святої Марії» (*da arco* (зліва) і *da TAPO* (праворуч))

Важко встановити точне походження гітари, оскільки безліч інструментів, подібних на гітару, зображено на знайдених малюнках, які датуються століттями до нашої ери. Зокрема, на знайденому глиняному барельєфі був зображений пастух, який грає на інструменті схожому на гітару – *кінор*, який часто згадується у Біблії. Цей глиняний барельєф знайдено на території Шумеро-Вавилонії, і датується він III тисячоліттям до нашої ери. На іншому малюнку, знайденому на території «Нової імперії хетів» (XVI–XV ст. до н. е.), зображено інструмент, корпус якого має вигляд вісімки, з довгим грифом, де розміщені ладові пластинки. Також у Давньому Єгипті був відомим музичний інструмент під назвою «кінор», який потрапив до єгиптян в XV ст. до н. е. і отримав назву «нефера» або «набла».

У VIII–VII ст. до н. е. під час розкопок у м. Ніневії було знайдено барельєф, на якому зображений музикант з інструментом, схожим на гітару. Зображений на барельєфі музичний інструмент має корпус овальної форми з грифом, який в чотири рази довший за корпус. Цей інструмент схожий на латинську гітару і зустрічається тепер в народів Малої Азії під назвою *тамбура* (Тамбура (Індія)).

Нижче зображено кілька різновидів гітар, частково подібних за своєю формою та будовою (рис. 15, 16, 17, 18).

Рис. 15. Гітара конструкції Ретгера

Рис. 16. Гітара у формі ліри Дженнaro. Неаполь 1806 р.

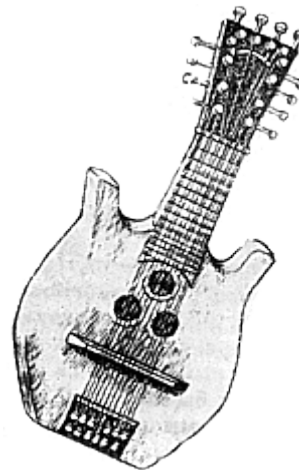

Рис. 17. Гітара у формі ліри

Рис. 18. Гітара XIX ст.
Англія

Оскільки, будучи струнним щипковим музичним інструментом, гітара, подібно до багатьох інших старовинних музичних інструментів, відома своєю поширеністю в Європі та Малій Азії вже з давніх часів, входить до родини лютневих. Тому необхідно сказати кілька слів безпосередньо про лютню» (Лютня).

Лютня – «стародавній струнний щипковий музичний інструмент з ладами на грифі й овальним корпусом. Слово «лютня» ймовірно походить від араб. *al`ud*, «дерево», хоча нещодавні дослідження Екхарда Нойбауера доводять, що *`ud* просто є арабізованим варіантом перського слова *rud*, що має значення струни, струнного інструменту, або лютні. Водночас Джанфранко Лотті вважає, що «дерево» було зневажливим терміном в ранньому ісламі у зв'язку із заборонаю їм будь-якої інструментальної музики» (Лютня).

Рис. 19. Лютня

На багатьох старовинних картинах відомих майстрів, які збереглися до наших днів, можна побачити зображення старовинної лютні – струнного музичного інструменту, який володіє чудовим звучанням. З давніх часів лютні практично повністю виготовлялися з дерева. Дека, яка ство-

рювалася з тонкого листа дерева, мала овальну форму. Як правило, розетки таких старовинних музичних інструментів багато декорувалися майстрами-професіоналами. Корпус лютні було прийнято збирати з окремих частин твердої деревини клена, чорного дерева, вишні або палісандра. Шийка лютні вирізалася з легкої деревини і покривалася чорним деревом.

Походження цього старовинного музичного інструменту залишається невідомим. Різні варіанти лютні використовувалися з давніх часів на території Хетського царства, Єгипту, Риму, Болгарії, Греції, Кілікії, Туреччини та Китаю. На початку XVII століття такий предмет старовини з'явився також в Арабського Халіфату, Персії, Візантії та Вірменії.

На межі XV і XVI ст. багато португальських, каталонських та іспанських лютністів почали використовувати *ручну віуелу* – старовинний музичний інструмент, який відповідав строю лютні. На території Сицилії лютня з'явилася завдяки візантійцям. Оскільки місцеві співаки-лютністи в ті часи були придворними музикантами, лютню часто зображали на розписах стель місцевих соборів.

У XIV ст. лютня набула поширення по всій території Італії. Старовинні лютні епохи Середньовіччя мали по п'ять або по чотири парних струн. Розміри цього інструмента могли варіюватися: згідно зі збереженими документами до кінця епохи Відродження існувало до семи розмірів лютні. Ймовірно, в середні століття лютню використовували для акомпанементу. Спеціально для лютні музичні твори практично не писалися.

В останні десятиліття XV ст. лютністи, відмовившись від плектра, стали використовувати пальцевий спосіб гри на лютні, більш пристосований для виконання поліфонічних творів. У той же час число парних струн було збільшено до шести. В XVI ст. лютня перетворилася в головний сольний інструмент своєї епохи, проте в деяких місцевостях продовжувала служити в якості акомпанементу співакам. Гра на лютні здійснювалася в сидячому положенні, а сам інструмент знаходився на коліні. Правою рукою лютніст защипував струни, а лівою фіксував їх на грифі.

В останні десятиліття епохи Ренесансу число парних струн було збільшено до десяти, а з настанням епохи бароко – до чотирнадцяти – дев'ятнадцяти. Існували інструменти, число струн яких перевищувало 25–35 штук, що призвело до принципової зміни структури традиційної лютні. В епоху бароко лютня знову почала використовуватися як акомпануючий інструмент.

Поступово лютня була витіснена клавішними інструментами. Починаючи з XIX ст., лютня практично перестала використовуватися музикантами, проте її різновиди і раніше були широко поширеними на території Німеччини, України та Швеції. Проаналізувавши форму та будову лютні, а також техніку гри на ній, неможливо не зауважити цілковитої схожості її з гітарою. Саме тому гітара відноситься до струнного щипкового музичного інструменту родини лютневих.

Повертаючись до історії походження гітари, необхідно зауважити, що на думку Х. Чарнассе з XIII по XV ст. інтерес до гітари і подібних їй інструментів у країнах Європи поступово збільшувався. На підтвердження зростання цього інтересу на території Іспанії можна привести ряд іконографічних джерел, серед яких особливий інтерес викликає Саламанкська фреска (Visée, Charnassé, Andia & Rebours, 1999).

Рис. 20. Саламанкська фреска. Іспанія XIV ст.

На зображенні видно інструмент, який має корпус у формі контурів цифри «8» з короткою, неглибокою «талією» посередині. Гриф у пропорції до корпусу має приблизно рівну довжину. Зображення дозволяє розгледіти процес звуковидобування, характерний для латинської гітари: права рука спирається на верхню частину деки, вказівний палець розташований під великим. Положення лівої руки на грифі виглядає дуже природно і пластично, позиція пальців якимось дивом нагадує гітарний соль-мажорний тризвук.

На даний момент складно визначити точні способи настройки середньовічних інструментів. Цілковито ймовірно, найбільш часто зустрічалася настройка з поєднання квартових і терцових інтервалів. У джерелах, що відносяться до XVI століття, настройка гітари виглядає як <^^^ - F>>. До питання про відокремлення щипкових від фрикційних музичних інструментів можна додати, що

всі сучасні академічні смичкові інструменти, за винятком контрабаса (скрипка, альт, віолончель), налаштовуються в квінту, в той час як щипкові інструменти тяжіють до звуження інтервалів між відкритими струнами від кварта до секунди.

Проблемним є дослідження репертуару розглянутих інструментів, так як до XVI століття велика частина музичної інструментальної інформації залишалася не писемною. Сучасне історичне музикознавство не володіє достатніми даними про цей найцікавіший етап розвитку інструментального музичного мистецтва. Гітара, так само як інші лютневі інструменти, тут не стала винятком. Більш того, якщо органні книги зберегли кілька зразків музики XIV–XV ст., то найбільш ранні збережені лютневі твори відносяться вже до XVI століття.

При цьому не викликає сумніву той факт, що культура інструментального виконавства на ранніх етапах була тісно пов'язана з вокально-поетичною творчістю. До числа перших зразків інструментальної творчості, безсумнівно, мали відношення спроби наслідування вокальним жанрами. З цієї причини велика частина сольного репертуару латинської та мавританської гітар є ремінісценції на різного роду пісенні та пісенно-танцювальні жанри: кондукт, кантиги, кансони. Досить часто подібні ремінісценції лише передували вокальному виконанню і слугували йому своєрідним вступом. При цьому вокальна партія також могла виконуватися самим гітаристом, подібна традиція знаходить підтвердження в більш пізніх зразках репертуару для гітари, лютні, віуели. Однак, навіть в разі чисто інструментального виконання, музика безсумнівно несла в собі «генетичний код», закладений в неї текстом і його інтонаціями.

За характером викладу або фактурними особливостями репертуар латинської і мавританської гітар можна розділити на монодійний і поліфонічний. Більшість одноголосих мелодій без спеціальної адаптації цілком можуть бути виконані на одному з цих інструментів. Прикладом такого викладу є уже згадувані «Кантиги Святої Марії», в яких містяться не лише тексти віршів і зображення музичних інструментів, а й записи мелодійних ліній в «чорній квадратній нотації» (Arel, 2010: 126).

Хоча як назва збірки, так і зміст тексту цієї Кантиги пов'язані з релігійною тематикою, характер мелодії асоціюється зі світською піснею. Подібні асоціації виникають насамперед завдяки закладеній в ритміці віршів опори на квадратність, яка в свою чергу бере початок від танцювальності. Оче-

•у ¹	- la Ma-п - а.	\lrc-la ск) <l - й.	Мо* lга- >l - а	Рс - га Осн* с1 по» - а-
7			гк«	\$ш
Си	УС - ег	а - /e1 - о« сг -	<^и рсг - (кг	Го - г ал рсг рс - са lкм
		га - . . l ...	с	-
##=	:■ :	г l ат (к»	Яог: =4= рсг)гг^г** (лив
Еп -	lсп - Лег	<к цис пни си! - ра	тан	11 !*оп рсг-ск) а -
\ a	.	1 1 1 —		
		*"J =й=	/M_	±= * .AyJ^J =?M

Рис. 21. Кантига № 100

видно, що таке підпорядкування тексту симетричній структурі не властиво релігійним жанрами, в яких первинне значення належить слову і його смисловим значенням.

Приклад багатоголосого викладу можна знайти в іншому середньовічному документі Іспанії, «Кодексі Лас Уеглас». Це джерело має аналогічні кантигам принципи нотації і містить не лише вокальні, а й найдавніші інструментальні форми музикування. Серед останніх – естамп, витоки якого лежать в танцювальних піснях трубадурів. Форма естампу зазвичай складається з декількох секцій, кожна з яких в свою чергу складається з двох фраз із проміжною нестійкою зупинкою в кінці першої та стійкою в кінці другої. Таким чином, виникає побудова, яка натякає на період з недосконалим кадансом посередині та досконалим в кінці.

Тому, можна стверджувати, що розвиток первинних форм і жанрів сольного репертуару для лютневих інструментів, в тому числі для гітари, відбувався в рамках усних традицій. П'єси безсумнівно слугували джерелом натхнення для імпровізацій на їх основі. Такі імпровізації могли мати як одноголосий склад, коли обігрувалася тільки головна мелодична лінія, так і поліфонічний, коли до мелодичної лінії в процесі виконання складався контрапункт. Не випадково серед найдавніших джерел, присвячених інструментальному музикуванню, чимало трактатів присвячених саме мистецтву імпровізації.

Висновки. Отже, можна констатувати, що в Іспанії до XIII ст. лютневі щипкові інструменти

сформували історично значущу для класичної гітари гілку генеалогічного дерева, до якої увійшли латинська і мавританські гітари. Серед цих інструментів найбільшу кількість спільних рис із сучасною гітарою має латинська гітара. У загальних рисах сформувалася форма конструкції гітари, а також способи гри – щипком пальців або ударом плектра. Утвердилось горизонтальне або діагональне положення інструмента.

У період між XIII і початком XVI століття набув поширення універсальний інструментальний репертуар, доступний в тому числі гітарі, проте розвиток автентичного репертуару для цього інструменту проходив у руслі усних традицій. Найдавнішими жанрами гітарного репертуару можна назвати різновиди пісень та пісень-танців: кантиги, балади, естампи, а також різного роду імпровізації на основі їх тематичного матеріалу.

Вже в XVI ст. гітара стала народним іспанським інструментом. У неї було п'ять струн (Е, Н, G, D, А), які були подвоєні, і тільки перша струна інколи могла бути одинарною.

Важко беззаперечно стверджувати, від якого саме музичного інструменту походить гітара. Її попередниками вважають багато музичних інструментів: лютню, ліру, грецьку кіфару, італійську віолу, іспанську віуелу. Усі вони між собою подібні за будовою та технікою гри на них. Сучасний вигляд гітара здобула в кінці XVIII ст. в Іспанії. В іспанській гітарі до п'яти попередніх струн додалась шоста (Е), а подвоєні струни замінилися на одинарні. Саме в такому вигляді гітара почала розповсюджуватись по всіх країнах Європи і світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Бандура>
2. Вільгельміні В. Шестиструнна гітара. 2 клас. Київ : Музична Україна, 1978. 101 с.
3. Лютня. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Лютня>
4. Тамбура (Індія). *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Тамбура_\(Індія\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Тамбура_(Індія))

5. Фолк-гітара. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фолк-гітара>
6. Юцевич Ю. Музика: словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2003. 352 с.
7. Annala, H., Matlik, H. Handbook of guitar and Lute Composers. USA Mel Bay publication, 2007. 172 p.
8. Apel, W. The Notation Of Polyphonic Music 900–1600. USA Benediction Classics, 2010. 518 p.
9. Flood, W. H. Gratton Correspondence New Facts About John Dowland. The Gentleman's Magazine. 1906. Pp. 287–291.
10. Olshausen, U. Das lautenbegleitete Sololied in England um 1600. *Journal of the Lute Society of America*. 1977. Pp. 5–153.
11. Pinto, D. Dowland's Tears: Aspects of Lachrimae. *The Lute*, XXXVII. 1997. Pp. 44–75.
12. Ruiz, Juan, Arcipreste de Hita. Libro de buen amor. 3 ejemplares disponibles en Sede de Recoletos y Sede de Alcalá. 1997. 157, [78] p. : il. col. y n. ; 32 cm.
13. Turnbull, H. The Guitar from the Renaissance to the Present Day. New York: Charles Scribner's Sons, 1974.
14. Tyler, J., Sparks, P. The Guitar and Its Music: From the Renaissance to the Classical Era. Oxford: Oxford University Press, 2007. 352 p.
15. Visée, R., Charnassé, H., Andia, R., Rebours, G. Les deux livres de guitare: Paris 1682 et 1686: la guitare en France à l'époque baroque. *University of Michigan. Editions Musicales Transatlantiques*, 1999. 237 p.
16. Wade, G., Tradition of the classical guitar London. John Calder Ltd., 1980. 270 p.

REFERENCES

1. Bandura [Bandura]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia*. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Bandura> [in Ukrainian].
2. Vilhelmini, V. (1978). *Shestystrunna hitara. 2 klas* [Six-string guitar. 2nd class]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 101 s. [in Ukrainian].
3. *Liutnia* [Lute]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia*. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Lyutnya> [in Ukrainian].
4. *Tambura (Indiia)* [Tambura (India)]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Tambura_\(Indiia\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Tambura_(Indiia)) [in Ukrainian].
5. *Folk-hitara* [Folk guitar]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фолк-гітара> [in Ukrainian].
6. Yutsevych Y. *Muzyka: slovnyk-dovidnyk* [Music:dictionary-reference]. Ternopil: Navchalna knyha Bohdan, 2003. 352 s. [in Ukrainian].
7. Annala, H., Matlik, H. (2007). Handbook of guitar and Lute Composers. USA Mel Bay publication. 172 p.
8. Apel, W. (2010). The Notation Of Polyphonic Music 900–1600. USA Benediction Classics. 518 p.
9. Flood, W. H. (1906). Gratton Correspondence New Facts About John Dowland. The Gentleman's Magazine. Pp. 287–291.
10. Olshausen, U. (1977). *Das lautenbegleitete Sololied in England um 1600* [The loud accompanied solo song in England around 1600]. *Journal of the Lute Society of America*. Pp. 5–153. [in German].
11. Pinto, D. (1997). Dowland's Tears: Aspects of Lachrimae. *The Lute*, XXXVII. Pp. 44–75.
12. Ruiz, J. (1997). *Arcipreste de Hita. Libro de buen amor* [Archpriest of Hita. Book of good love.]. *3 ejemplares disponibles en Sede de Recoletos y Sede de Alcalá*. 157, [78] p. : il. col. y n. ; 32 cm. [in Spanish].
13. Turnbull, H. (1974). The Guitar from the Renaissance to the Present Day. New York: Charles Scribner's Sons.
14. Tyler, J., Sparks, P. (2007). The Guitar and Its Music: From the Renaissance to the Classical Era. Oxford: Oxford University Press. 352 p.
15. Visée, R., Charnassé, H., Andia, R., Rebours, G. (1999). *Les deux livres de guitare: Paris 1682 et 1686 : la guitare en France à l'époque baroque* [The two guitar books: Paris 1682 and 1686: the guitar in France during the Baroque era.]. *University of Michigan. Editions Musicales Transatlantiques*, 1999. 237 p. [in French].
16. Wade, G. (1980). Tradition of the classical guitar London. John Calder Ltd. 270 p.